

Рудик М. М.

*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри поліцейського права
Національна академія внутрішніх справ*

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Реальність кримінальних загроз визначає потребу удосконалення форм і методів запобігання кримінальним правопорушенням. У зв'язку з цим, актуальним є питання реалізації заходів віктимологічного запобігання у сфері БДР та експлуатації автомобільного транспорту. На жаль, вітчизняна кримінологія, розробляючи заходи боротьби зі злочинністю, тривалий час відштовхувалась, переважно, від характеристик особи злочинця і тих негативних чинників, що впливають на її формування. Натомість жертві кримінального протиправного посягання не приділялося належної уваги.

На відміну від загальносоціальних заходів контролю над злочинністю, що вимагають усунення великих економічних, політичних і соціальних факторів, що дезорганізують громадську і державну життя, віктимологічне напрямком не вимагає серйозних матеріальних і тимчасових витрат, однак при цьому є найбільш перспективним і гуманним, так як базується на психологічно притаманному всім людям прагненні до самозбереження.

У цьому сенсі видається необхідною орієнтація громадян на те, що подолання страху перед злочинністю і забезпечення безпеки багато в чому знаходяться в їх власних руках. Останнім часом у цьому напрямку здійснюється певна робота – у науково-популярних виданнях і засобах масової інформації з'являються матеріали, в яких містяться практичні поради по забезпеченню безпеки тієї чи іншої діяльності.

Позитивний ефект подібних заходів обумовлений тим, що в процесі попереднього обмірковування людиною своєї поведінки в передбачуваній віктимогенній ситуації в його свідомість закладається певний алгоритм дій і тоді, коли реально створюється така ситуація, первинний шок від посягання виявляється значно слабкіше, а поведінка більш раціональним. Крім того, передбачення і адекватна оцінка ймовірної кримінальної ситуації роблять людей більш обережними, що нерідко запобігає її утворення.

Як показало вивчення наукових джерел, системні дослідження проблеми потерпілого від злочину розпочалися у 1948 році, який і став роком заснування віктимології, як окремого наукового напрямку. В цей час побачила світ монографія відомого американського кримінолога Ганса фон Гентіга «Злочинець та його жертва» [1, с. 45–53]. У ній була обґрунтована теоретична значимість та практична користь віктимології. При цьому перевага даного ним обґрунтування перед іншими (на той час) теоріями соціальних взаємозв'язків була очевидною. Тому основні положення його роботи стали теоретичною базою для майбутніх досліджень у системі відносин «злочинець – жертва». Зокрема, у роботі автор привернув увагу науковців та практиків до потерпілого як до фактору виникнення злочину, а також висунув ідею розуміння злочинності як відносин між носіями злочинності, що спричиняють шкоду, та їх жертвами. Завдяки відокремленню таких типів відносин

й з'явилася можливість не лише аналізувати злочини, які виникли, а й також прогнозувати поведінку осіб, які в майбутньому можуть стати злочинцями, та більш ефективно аналізувати стан латентної злочинності (ці висновки, без сумніву, у повній мірі можуть бути розповсюджені й на практику вивчення аналогічних проблем у місцях позбавлення волі).

На відміну від Гентіга, який розглядає віктимологію як галузь кримінології, румунський вчений Б. Мендельсон вважає віктимологію окремою наукою. Він підходить до віктимології розширено, вважаючи її об'єктом не тільки жертв злочину, а також потерпілих від нещасного випадку, стихійного лиха тощо. Крім того, сама ідея щодо ролі жертви в механізмі вчинення злочинів існує в літературних та інших документальних пам'ятниках світової культури [2]. Зокрема, в поняття жертви були включені, крім жертв злочинів, жертви цілого ряду соціальних та природних явищ. Тому деякі вчені пропонують розглядати віктимологію в широкому та вузькому розумінні слова. Так, щодо віктимології в широкому розумінні існує думка про те, що вона має право на самостійність як наукова дисципліна, оскільки, об'єднуючи вивчення видів жертв, вона повинна вивчати й особливі, лише їй властиві закономірності, а не бути «додатком» до кримінології. У свою чергу, науковці вважають, що віктимологія у вузькому розумінні – це кримінальна віктимологія, що вивчає жертву злочину [3, с. 91-92].

При цьому, більшість зарубіжних вчених (фон Гентінг, Елленбергер, Маннгейм, Вольфган, Пінатель, Гассер та ін.) вважають віктимологію у вузькому розумінні слова галуззю кримінології, тобто пропонується вивчати тільки жертви злочинів [4, с. 305–306]. Зазначені питання були предметом розгляду на засіданні Міжнародного віктимологічного товариства, яке було утворене в Мюнстері (ФРН), де було проведено, розпочинаючи з 1973 по 1989 р., чотири міжнародні симпозиуми.

У сучасний період (2000 рр.) віктимологічні дослідження, як свідчить практика,

мають тенденцію до розвитку в багатьох державах світу. Проте, значимість цього матеріалу для віктимологічної теорії є неоднозначною, адже виникнення та розвиток такого нового напрямку в науці процес є тривалим. В той самий час, на сьогодні він ще не завершений тому, що немає достатньої чіткості щодо теоретичних засад та головних напрямків віктимологічних досліджень.

Таким чином, кримінальна віктимологія вивчає злочинну поведінку під кутом зору обумовленості її якостями потерпілого від кримінального правопорушення (як особистими, так і рольовими), взаєминами із злочинцем та характером його поведінки, виходячи з того, що матеріали досліджень та дані кримінальної статистики показують, що багато із кримінальних правопорушень певною мірою обумовлені поведінкою самих потерпілих.

Аналіз спеціальної літератури показує, що роль жертв ДТП вивчалася фрагментарно, будучи лише одним зі складових елементів у вивченні загальних питань кримінальної віктимології. Крім того, як зауважують вітчизняні кримінологи жертва кримінального правопорушення з точки зору кримінальної віктимології – це потерпіла фізична особа незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у кримінальному процесуальному порядку і чи оцінює себе такою суб'єктивно [5, с. 315–322].

Наведене поняття ґрунтується на об'єктивному критерії, що відбиває реальну подію порушень особою яка керує транспортними засобами. Таким чином, жертва таких порушень є фізична особа, якій було заподіяно тілесні ушкодження будь-якого ступеня тяжкості або смерті, особою, яка керує транспортним засобом і порушила ПДР.

На нашу думку, *під жертвою кримінальних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту варто розуміти фізичну особу, якій унаслідок суспільно небезпечних діянь пов'язаних із порушенням правил безпеки завдано фізичної, майнової, моральної шкоди,*

або істотно порушено її основні права внаслідок дії або бездіяльності.

Одним з найбільш важливих умов, що сприяють збільшенню числа ДТП є дії потерпілих, які самі часто сприяють розвитку криміногенної ситуації або її створення. У зв'язку з цим, важливим є вивчення та розробка віктимологічних заходів запобігання для осіб, які керують транспортними засобами.

Віктимологічна ситуація включає:

– особистісно-формуюча віктимна ситуація (система факторів, умов, обставин, що мали вирішальний вплив на формування у потенційної жертви якостей підвищеної віктимності);

– предкримінальна віктимна ситуація (система обставин безпосередньо передують злочину у взаємодії з особистими якостями суб'єкта віктимізації (потенціал жертви);

– кримінально-віктимна ситуація – ситуація безпосереднього вчинення злочину і заподіяння шкоди;

– посткримінальна віктимна ситуація (поведінка жертви після злочину і всі обставини, що впливають на її стан) [4].

Таким чином, зміст віктимологічної ситуації становить сукупність обставин формування особистості з підвищеними віктимними якостями.

Віктимологічне запобігання передбачає організаційні, виховні, технічні, економічні, правові та інші заходи, що мають впливати на зниження рівня віктимності населення. Слід розрізняти потенційних (стосовно яких реального заподіяння шкоди ще не відбулося) і реальних (вже зазнали шкоди) жертв у сфері БДР. Будь-яка жертва як потенційна, так і реальна, володіє певними якостями, що роблять її більш-менш вразливою. Виходячи з цього, варто погодитися із В. В. Хейлик, що рівнями віктимності порушень у цій сфері є:

1) вікова віктимність. Ця віктимність характерна, насамперед, особам похилого віку та малолітнім дітям. Літні люди внаслідок вікових особливостей вже втратили здатність швидко приймати оптимально пра-

вильні рішення і реагувати на аварійну дорожньо-транспортну ситуацію. Малолітні діти, навпаки, тільки здобувають необхідні життєві знання та вчаться загальноприйнятим і загальновідомим нормам поведінки в суспільстві, мають невеликий життєвий досвід;

2) віктимність-патологія. Вона виражається в наявності в особи будь-яких фізіологічних недоліків, які можуть бути як постійними (наприклад, поганий зір, слух або ж їхня повна відсутність тощо), так і тимчасовими (перелом руки, ноги тощо), що не дозволяють такій особі адекватно реагувати на аварійні ситуації;

3) віктимологічна деформація особи. У найзагальнішому вигляді віктимологічну деформацію особи можна визначити як низьку культуру спілкування, зневажливе ставлення до суспільних вимог і норм. Крім того, вона пов'язана з іншими зрушеннями моральної та правової свідомості. Щодо цього дослідження, то віктимологічна деформація особи відбивається в усвідомленому постійному порушенні ПДР;

4) стресова віктимність. Така віктимність зумовлена змінами, що відбулися у психічному чи психологічному стані потенційного потерпілого як безпосередньо під час вчинення дорожньо-транспортного злочину, так і задовго до нього [6, с. 181].

Виходячи з вищевикладеного, можна виділити наступні типи жертв у сфері БДР:

– *провокуючий тип* (дії потерпілих мають провокуючий характер, характеризується протиправною чи аморальною поведінкою, зневага до ПДР і норм моралі);

– *необережний тип* (дії потерпілого носять необережний характер, створюючи сприятливі умови для порушення безпеки, ПДР);

– *випадковий тип* (віктимність осіб даних категорій пов'язана з порушенням правил техніки безпеки і ПДР, а також з власною необачністю; «критичний» збіг несприятливих обставин).

У динаміці організації взаємодії між суб'єктами віктимологічного запобігання

правопорушенням можна назвати дві групи послідовних дій:

– до початку взаємодії (аналіз наявних матеріалів; визначення цілей взаємодії; оцінка можливостей взаємодіючих сторін; визначення форм взаємодії та розробка заходів; визначення виконавців, коштів та термінів виконання заходів);

– у процесі взаємодії (аналіз та оцінка віктимологічної обстановки; внесення уточнень до планів дії взаємодіючих сторін щодо нейтралізації та усунення віктимологічних факторів. При цьому не виключається можливість внесення коректив до плану початкових дій, що забезпечить його гнучкість).

Правильна організація взаємодії суб'єктів віктимологічного запобігання правопорушенням сприяє вирішенню низки основних завдань:

– по-перше, своєчасного виявлення або усунення, нейтралізації причин умов, що впливають на віктимізацію громадян;

– по-друге, своєчасному виявленню осіб з підвищеним ступенем віктимності та комплексному здійсненню щодо них заходів виховного впливу.

Особливу увагу необхідно звертати на відомості про інші категорії жертв кримінальних правопорушень (батьків, дітей, подружжя, родичів тощо) та їх основні соціально-демографічні, морально-психологічні, психічні та моральні характеристики. Проте, відомостей про ці категорії громадян найчастіше у кримінальній статистиці відсутні.

Очевидно, що повнота та достовірність статистичної інформації стосовно потреб віктимологічного запобігання може бути забезпечена лише комплексом показників кримінальної віктимізації. Основними є такі: повна приналежність жертви; вік; споріднена приналежність; професія; освіта; сімейний стан; стан потерпілого в момент скоєння злочину (хвороба, сп'яніння тощо); судимість потерпілого; характер поведінки у ситуації скоєння правопорушення; повторність віктимізації (чи була особа раніше фактич-

ним потерпілим); обставини місця та часу вчинення правопорушення; характер впливу злочинця на потерпілого; відношення потерпілого до втручання правоохоронних органів (звернення та незвернення до правоохоронних органів).

Головним завданням такої «статистики про потерпілих» має стати надання зацікавленим органам, службам, їх підрозділам кількісно-якісної інформації про особу потерпілих та їх поведінку.

Загалом слід констатувати, що вирішення проблеми залежить не тільки від того, наскільки всебічно будуть проаналізовані злочини, фактори їх скоєння, винні особи, а й від того, наскільки широко та глибоко буде вивчено особу та поведінку потерпілих від цих кримінальних правопорушень, бо як свідчить практика, сама жертва у ряді випадків сприяє виникненню криміногенної ситуації (інверсія жертви).

У цьому аспекті, важливим напрямом забезпечення БДР є профілактика дорожньо-транспортного травматизму. Травми, заподіяні внаслідок ДТП, характеризуються надзвичайною тяжкістю. Вони спричиняють загибель людей в 12 разів частіше, ніж інші види тілесних ушкоджень, у 6 разів частіше – призводять до інвалідності, у 7 разів частіше – зумовлюють потребу госпіталізації постраждалого.

Жертви ДТП становлять 6% від загального числа госпіталізованих з механічними травмами. Стаціонарна летальність серед таких пацієнтів учетверо вища за середньостатистичні показники. Це пояснюється тим, що основними видами середніх і тяжких тілесних ушкоджень при ДТП є: переломи кісток (30%), множинні внутрішні пошкодження (30%), травми головного мозку (25,6%). Загалом, близько 9,5 % травмованих у ДТП передчасно йдуть з життя: в 52,3% випадків вони помирають на місці автоаварії, в 2,5% випадків – при транспортуванні до медичного закладу, в 6% випадків – у приймальному відділенні і в 38,8% випадків – у стаціонарних відділеннях лікарень [7].

Статичне закріплення пріоритетів віктимологічного забезпечення кримінологічної безпеки неможливе, оскільки кожному етапу розвитку суспільства повинна відповідати цілком певна парадигма забезпечення безпеки від кримінальних загроз. Віктимологічна модель безпеки не може бути абстрактною. Реальна і потенційна віктимогенна загрози об'єктам кримінологічної безпеки, витікаючи від внутрішніх і зовнішніх по відношенню до суспільства, найбільш віктимним соціальним стратам джерел небезпеки, визначає зміст діяльності по забезпеченню безпеки кримінології. Віктимологічні критерії кримінологічної безпеки складаються з якісних і кількісних показників [8].

Якісні віктимологічні критерії визначаються виходячи з аналізу сукупності віктимогенних властивостей соціальної групи, які несуть віктимогенний потенціал досліджуваної системи, що дозволяє робити висновки щодо ефективності забезпечення безпеки кримінології.

Кількісні віктимологічні критерії визначаються на основі проведеного аналізу віктимогенних властивостей соціальної групи за допомогою визначення меж допустимої зміни цих властивостей, під впливом різних зовнішніх і внутрішніх умов життєдіяльності групи.

Розробка віктимологічних критеріїв кримінологічної безпеки дозволяє визначити характер самих віктимогенних загроз і ступеню їх впливу на кримінологічну безпеку, досліджуваної соціальної групи або суспільства в цілому.

Наявність системи віктимологічних критеріїв кримінологічної безпеки допомагає встановити оптимальну послідовність віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері БДР.

Структура віктимологічної моделі забезпечення кримінологічної безпеки наочно представляється, як оптимальна система елементів безпеки і механізму їх взаємодії. Опис структури віктимологічної моделі забезпечення кримінологічної безпеки дає

можливість застосувати концепцію моделі управління з потрібним контуром зворотного зв'язку. У цій моделі за допомогою першого контура зворотного зв'язку в системі безпеки кримінології здійснюються процеси самоврядування, спрямовані на підтримку рівноваги. Другий контур – дозволяє здійснювати відбір корисної інформації кримінології з першого контуру, накопичувати цю інформацію, формуючи досвід, знання і підвищуючи таким чином ефективність системи кримінологічної безпеки. Третій контур – управляє двома вищенаведеними на основі переробки інформації із зовнішнього середовища. Ця інформація дозволяє звести до мінімуму можливість негативного впливу на систему кримінологічної безпеки шляхом обробки інформації про віктимологічні феномени.

Організація віктимологічного моніторингу сучасної кримінологічної ситуації потребує поглибленого аналізу з урахуванням не тільки кримінологічної ситуації, але й вивчення віктимологічних особливостей, факторів кожного конкретного злочину і злочинності загалом.

Вчені досить давно застосовують систему моніторингу злочинності, накопичуючи досвід прогнозування вчинення окремих видів злочинів, і стану злочинності в цілому [9].

Віктимологічний моніторинг – спеціально організоване систематичне спостереження за станом віктимізації суспільства і соціальних груп, рівнем віктимності, віктимологічним запобіганням з метою їх оцінки, підвищення ефективності соціально-правового контролю злочинності та віктимологічного прогнозування кримінологічної ситуації [10, с. 52–57].

Оскільки віктимологічний прогноз ґрунтується на певних припущеннях, необхідно вивчити віктимологічні детермінанти, що впливають на злочинність, зокрема: віктимогенні та антивіктимогенні; масову та індивідуальну віктимності; віктимологічні феномени, а саме – десоціалізацію особи злочинця та інстинкт самозбереження. Після дослідження віктимологічних детермінантів

злочинів на визначеній території можна формулювати прогноз про віктимологічні заходи запобігання. Практичне призначення віктимологічного прогнозування полягає у підготовці віктимологічних пропозицій, рекомендацій і програм віктимологічного запобігання злочинам; оцінці того, у якому напрямі необхідно розвивати об'єкти віктимологічного прогнозування та які конкретні напрями запобігання віктимізації необхідно застосовувати.

Специфічним методом прогнозування є сценарний прогноз – своєрідний метод опису логічно послідовного процесу, події, виходячи з ситуації яка склалася. Ефективність та надійність віктимологічних прогнозів визначаються багатьма чинниками, до яких відносяться: вибір основних віктимологічних детермінантів, визначення їх ролі та значимості у соціумі; виявлення головних тенденцій досліджуваних віктимологічних явищ та процесів; екстраполяція отриманих закономірностей на майбутнє; складання комплексного багаторівневого віктимологічного прогнозу як в цілому щодо віктимності, так і за окремими її видами; глибина та об'єктивність віктимологічного аналізу початкової інформації.

Головною позицією побудови віктимологічного прогнозування є рух від мети до віктимологічних засобів (нормативне вікти-

мологічне прогнозування), або від віктимологічних засобів до оптимального варіанту досягнення мети (пошукове віктимологічне прогнозування). Як правило, у процесі прогнозування великих соціальних систем використовуються обидві позиції, що і забезпечує їх результативність та взаємодію у системі «віктимність – злочинність».

Висновки. Підводячи підсумки варто зауважити, що провідну роль у віктимологічному запобіганні кримінальних правопорушень у сфері БДР має відігравати запобіжна діяльність щодо потенційних жертв, тобто нейтралізація віктимогенних детермінантів. Теорія віктимологічного моделювання є закономірним результатом розвитку віктимологічної думки у кримінології, яка спрямована на створення моделей віктимності жертв з метою розроблення заходів з надання їм своєчасної віктимологічної допомоги. Методи віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері БДР можливо досягнути шляхом розробки й реалізації довгострокових державних програм такого запобігання. Моделювання і реалізація цих програм дозволить створити механізм організації ефективного віктимологічного запобігання, підвищити ефективність БДР та експлуатації автомобільного транспорту й забезпечити віктимологічну безпеку громадян й суспільства в цілому.

Анотація

В статті розглянуто питання реалізації заходів віктимологічного запобігання у сфері БДР та експлуатації автомобільного транспорту. Зауважено, що вітчизняна кримінологія, розробляючи заходи боротьби зі злочинністю, тривалий час відштовхувалась, переважно, від характеристик особи злочинця і тих негативних чинників, що впливають на її формування. Натомість жертві кримінального протиправного посягання не приділялося належної уваги.

Досліджено, що на відміну від загальносоціальних заходів контролю над злочинністю, що вимагають усунення великих економічних, політичних і соціальних факторів, що дезорганізують громадську і державну життя, віктимологічне напрямком не вимагає серйозних матеріальних і тимчасових витрат, однак при цьому є найбільш перспективним і гуманним, так як базується на психологічно притаманному всім людям прагненні до самозбереження. У цьому сенсі видається необхідною орієнтація громадян на те, що подолання страху перед злочинністю і забезпечення безпеки багато в чому знаходяться в їх власних руках. Останнім часом у цьому напрямку здійснюється певна робота – у науково-популярних виданнях і засобах масової інформації з'являються матеріали, в яких містяться практичні поради по забезпеченню безпеки тієї чи іншої діяльності.

Специфічним методом прогнозування є сценарний прогноз – своєрідний метод опису логічно послідовного процесу, події, виходячи з ситуації яка склалася. Ефективність та надійність віктимологічних прогнозів визначаються багатьма чинниками, до яких відносяться: вибір основних віктимологічних детермінантів, визначення їх ролі та значимості у соціумі; виявлення головних тенденцій досліджуваних віктимологічних явищ та процесів; екстраполяція отриманих закономірностей на майбутнє; складання комплексного багаторівневого віктимологічного прогнозу як в цілому щодо віктимності, так і за окремими її видами; глибина та об'єктивність віктимологічного аналізу початкової інформації.

Головною позицією побудови віктимологічного прогнозування є рух від мети до віктимологічних засобів (нормативне віктимологічне прогнозування), або від віктимологічних засобів до оптимального варіанту досягнення мети (пошукове віктимологічне прогнозування). Як правило, у процесі прогнозування великих соціальних систем використовуються обидві позиції, що і забезпечує їх результативність та взаємодію у системі «віктимність – злочинність».

Ключові слова: віктимологічна ситуація, вікова віктимність, типи жертв, якісні віктимологічні критерії, кількісні віктимологічні критерії, віктимологічний моніторинг, сценарний прогноз.

Rudyk M. M. Victimology measures for the prevention of criminal offenses in the field of road safety and vehicle operation

Summary

The article deals with the implementation of victimological prevention measures in the field of traffic accidents and operation of road transport. It was noted that domestic criminology, while developing measures to combat crime, for a long time relied mainly on the characteristics of the criminal's personality and those negative factors that influence its formation. Instead, the victim of criminal trespass was not given due attention.

It has been studied that, in contrast to general social measures to control crime, which require the elimination of large economic, political and social factors that disorganize public and state life, the victimological direction does not require serious material and time costs, but at the same time it is the most promising and humane, so as based on the psychologically inherent desire for self-preservation of all people. In this sense, it seems necessary to orientate citizens to the fact that overcoming the fear of crime and ensuring security are largely in their own hands. Recently, a certain amount of work has been carried out in this direction – materials containing practical advice on ensuring the safety of one or another activity appear in popular scientific publications and mass media.

A specific method of forecasting is scenario forecasting – a peculiar method of describing a logically consistent process, event, based on the situation that has developed. The effectiveness and reliability of victimological forecasts are determined by many factors, which include: the choice of the main victimological determinants, determination of their role and significance in society; identification of the main trends of the researched victimological phenomena and processes; extrapolation of the obtained regularities for the future; drawing up a complex multi-level victimological forecast both in general regarding victimization and by its individual types; depth and objectivity of victimological analysis of initial information.

The main position of building victimological forecasting is the movement from the goal to victimological means (normative victimological forecasting), or from victimological means to the optimal option for achieving the goal (search victimological forecasting). As a rule, in the process of forecasting large social systems, both positions are used, which ensures their effectiveness and interaction in the “victimhood – crime” system.

Key words: victimological situation, age-related victimization, types of victims, qualitative victimological criteria, quantitative victimological criteria, victimological monitoring, scenario forecast.

Список використаних джерел:

1. Hentig H. Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. *Journal Crim.* № 31: Victimology. Toronto – London, 1974. P. 45–53.
2. Франк Л. В. Виктимология и виктимность. Об одном новом направлении в теории и практике борьбы с преступностью : монография. Душанбе : Тадж. гос. ун-т, 1972. 113 с.
3. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 484 с. ; Кирилюк А. В., Джужа О. М. Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність. Загальна частина : навч. посіб. Київ : НВТ «Правник», 1997. 118 с. С. 91–92.
4. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / Моїсєєв Є. М., Джужа О. М., Василевич В. В. та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2006. 352 с. С. 305–306.
5. Гумін О. М., Зубач І. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2015. № 825. С. 315–322.
6. Хейлик В. В. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту в Україні: кримінологічна характеристика та запобігання : дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2021. 239 с. С. 181.
7. Кримінальна статистика в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / за заг. ред. М. Г. Вербеньського. Вінниця: Твори, 2022. 343 с. Вербеньський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія / за заг. ред. М. Г. Вербеньського. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 143 с.
8. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Юзіков Г. С. Віктимологічне моделювання у системі заходів кримінологічної безпеки суспільства : монографія. Дніпропетровськ : ЛІРА, 2016. 220 с.
9. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 370 с.; Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 288 с.; Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Ін Юре, 2008. Кн. 3 : Практична кримінологія. 320 с.
10. Тичина Д. М., Джужа А. О. Віктимологічний моніторинг сучасної кримінологічної ситуації. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузів. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 28 трав. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 52–57.